

UJEDINJENE NACIJE

**SMJERNICE GENERALNOG
SEKRETARA**

**Reparacije za seksualno nasilje
povezano sa sukobima**

JUNI, 2014.

SAŽETAK

Svrha ovih smjernica je usmjeravanje strategija i djelovanja Ujedinjenih nacija u oblasti reparacija za žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Smjernice su osmišljene tako da nadopunjuju druge relevantne mehanizme i smjernice Ujedinjenih nacija.

A. Načela djelovanja

1. Odgovarajuća reparacija za žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima podrazumijeva kombinaciju različitih oblika reparacije.
2. Reparacije putem sudskih i/ili administrativnih odluka trebaju biti dostupne žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima kao dio njihovog prava na blagovremene, primjerene i djelotvorne pravne lijekove.
3. Individualne i kolektivne reparacije trebaju biti takve da se međusobno nadopunjuju i unapređuju.
4. Reparacije po svom obliku, načinu provedbe i učinku trebaju djelovati transformacijski.
5. Državama treba pružiti podršku kroz razvojnu saradnju u ispunjenju obaveze osiguranja reparacija.
6. U mapiranju, izradi, provedbi, praćenju i evaluaciji reparacija treba osigurati svrsishodno učešće žrtava i s njima obavljati konsultacije.
7. Potrebno je osigurati hitne privremene reparacije za hitno rješavanje potreba da bi se izbjegla trajna šteta.
8. Potrebno je osigurati da su na snazi ogovarajuća procesna pravila kojima se reguliraju postupci u vezi sa seksualnim nasiljem i reparacijama.

B. Operativne smjernice za razmatranje različitih oblika reparacije

Generalna skupština usvojila je *Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparacije žrtava teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava*. U tom dokumentu obrađeni su različiti oblici reparacije, uključujući restituciju, kompenzaciju, rehabilitaciju, zadovoljštinu i garanciju neponavljanja. Razlozi za reparaciju mogu uticati na način izrade programa reparacija u pogledu materijalnih i simboličnih reparacija na individualnoj i kolektivnoj osnovi. Konsultacije sa žrtvama su naročito važne radi sagledavanja njihovih stavova o konkretnim oblicima reparacije.

UVOD

Svrha ovih smjernica je usmjeravanje strategija i djelovanja Ujedinjenih nacija u okviru njihovog angažmana u oblasti reparacija za žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, uključujući i aktivnosti na zagovaranju, odnosno pružanju podrške izradi, provedbi, praćenju i evaluaciji programa reparacije i inicijativa usmjerenih na žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Smjernicama se nastoje nadopuniti drugi relevantni mehanizmi i smjernice UN-a¹, naročito Smjernice o pristupu UN-a pružanju podrške,² vladavini prava i tranzicijskoj pravdi.³

Neka od načela koja su obrađena u ovim smjernicama primjenjiva su i na angažman Ujedinjenih nacija u pogledu reparacija za žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja izvan sukoba ili u postkonfliktnom periodu, te žrtve drugih oblika kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava. Stavljanjem naglaska na seksualno nasilje u ovim smjernicama želi se istaknuti potreba za pristupima reparaciji koji su prilagođeni konkretnim okolnostima, osjetljivoj prirodi i stigmati koja se u svijetu vezuje za ovu vrstu štete, te specifičnim potrebama preživjelih seksualnog i rodno zasnovanog nasilja.

DEFINICIJE

U Smjernicama se koristi definicija seksualnog nasilja povezanog sa sukobima koju predviđa Analitički i konceptualni okvir Ujedinjenih nacija za seksualno nasilje povezano sa sukobima⁴.

Prema toj definiciji, seksualno nasilje povezano sa sukobima podrazumijeva incidente ili obrasce seksualnog nasilja nad ženama, muškarcima, djevojčicama ili dječacima u konfliktom ili postkonfliktnom okruženju, koje je direktno ili indirektno povezano s ratnim zbivanjima ili se odvija pod drugim zabrinjavajućim okolnostima poput konteksta političke represije.⁵

Seksualno nasilje povezano sa sukobima ima više oblika, te se, između ostalog, odnosi na silovanje, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju, prisilni pobačaj, prisilnu prostituciju, seksualno iskorištavanje, trgovinu ljudima, seksualno porobljavanje, prisilno obrezivanje, kastraciju, prisilnu nagost, ili druge oblike seksualnog nasilja slične težine. Ovisno o okolnostima, seksualno nasilje povezano sa sukobima može se kvalificirati kao ratni zločin, zločin protiv čovječnosti, genocid, mučenje ili drugo teško kršenje ljudskih prava.

¹ Vidi naročito mehanizme Ureda visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava u oblasti vladavine prava u Komisijama za istinu za postkonfliktne zemlje, HR/PUB/06/01; Inicijative za krivično gonjenje, HR/PUB/06/04; Provjere: Operativni okvir, HR/PUB/06/05; Programi reparacija, HR/PUB/08/01; Naslijeđe hibridnih sudova – širenje prakse, HR/PUB/08/02; Amnestije, HR/PUB/09/01; i Nacionalne konsultacije o tranzicijskoj pravdi, HR/PUB/09/02. Vidi također UN Women, „A Window of Opportunity: Making Transitional Justice Work for Women“ (*Stvorene mogućnosti: Tranzicijska pravda u korist žena*)(2012).

² Smjernice Generalnog sekretara, Pristup Ujedinjenih nacija podršci vladavini prava, april 2008.

³ Smjernice Generalnog sekretara, Pristup Ujedinjenih nacija tranzicijskoj pravdi, mart 2010. Vidi također Smjernice za medijatore UNDP-a: Rješavanje pitanja seksualnog nasilja povezanog sa sukobima u okviru primirja i mirovnih sporazuma, 2012.

⁴ Analitički i konceptualni okvir za seksualno nasilje povezano sa sukobima, juni 2011.

⁵ Ibidem, str. 3. U skladu sa definicijom Svjetske zdravstvene organizacije, Analitički i konceptualni okvir definira seksualno nasilje kao „bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentari ili prijedlozi ili čin usmjeren protiv osobe i njezine seksualnosti primjenom prisile, a koji može počiniti druga osoba, bez obzira na odnos sa žrtvom ili okruženje, uključujući, između ostalog, dom i posao“. Za opća načela koja se odnose na žrtve vidi također Deklaraciju o osnovnim načelima pravde za žrtve krivičnih djela i zloupotrebe moći, A/RES/40/34.

Žene i djevojčice su u većem broju pogođene seksualnim nasiljem povezanim sa sukobima od muškaraca i dječaka. Međutim, muškarci i dječaci⁶ također su žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Postojeći obrasci nasilja i diskriminacije mogu povećati podložnost seksualnom nasilju povezanom sa sukobima. Opće je prihvaćeno da svaka žrtva može pretrpjeti tešku patnju i dugotrajna psihička i fizička oštećenja, koja dodatno otežava prateća stigma.⁷ Sve to utiče na njihove živote, te živote njihovih porodica i zajednice.

Među žrtve⁸ seksualnog nasilja povezanog sa sukobima ubrajaju se osobe koje su individualno ili kolektivno bile podvrgnute takvom nasilju, ali i članovi njihovih porodica, poput djece ili partnera, te djece rođene nakon silovanja. Žrtvama se zbog štete koja je nanesena kršenjem mogu smatrati i osobe koje ovise o žrtvi seksualnog nasilja i druge osobe. Žrtvama se mogu smatrati i osobe koje su pretrpjele štetu u pokušaju da pomognu žrtvama u njihovom stradanju ili da spriječe njihovu viktimizaciju.

PRAVNI OKVIR

Pravo na djelotvoran pravni lijek predviđeno je međunarodnim pravom za zaštitu ljudskih prava i međunarodnim humanitarnim pravom, odnosno različitim međunarodnim i regionalnim instrumentima⁹, te razrađeno u sudskoj praksi.¹⁰ Generalna skupština UN-a usvojila je 2005.

⁶ Međunarodne istražne komisije za Libiju i Siriju izvjestile su da posjeduju dokaze o primjeni seksualnog nasilja protiv muškaraca u pritvorskim centrima tokom sukoba u navedenim zemljama (vidi npr. A/HRC/22/59 pasusi 104-111; A/HRC/21/50 pasusi 96-102; A-HRC/19/68 pasusi 65-70).

⁷ Vidi npr. MKSJ, *Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i ostalih*, IT-96-23 i IT-96-23/1-A, Presuda Žalbenog vijeća, 12.06.2002, pasusi 150-1; MKSJ, *Tužilac protiv Mucića i ostalih (Logor Čelebići)*, IT-96-21-T, Presuda Pretresnog vijeća, 16.11.1998, pasus 495; Međuamerička komisija za ljudska prava, *Mejia protiv Perúa*, 01.03.1996, pasus XX; Međuamerički sud za ljudska prava, *Fernandez Ortega i ostali protiv Meksika*, prethodni prigovori, meritum, reparacija i troškovi, presuda od 30.08.2010, Serija C br. 215. pasus 124 (naknadno naglašeno). Vidi također Međuamerički sud za ljudska prava, *Rosendo Cantú i ostali protiv Meksika*, Presuda (prethodni prigovori, meritum, reparacija i troškovi) od 31.08.2010, Serija C br. 216, pasus 112. Vidi također CAT, *V.L. protiv Švicarske*, CAT/C/37/D/262/2005 (2007), pasus 8.10.

⁸ Vidi Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparacije žrtava teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava (u daljem tekstu: Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparaciju) A/RES/60/147, načela 8. i 9.

⁹ Odredbe o pravu na pravni lijek žrtava povrede međunarodnog prava ljudskih prava sadržane su u članu 8. Univerzalne deklaracije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, članu 14. Konvencije protiv torture i drugih oblika okrutnog, neljudskog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, članu 39. Konvencije o pravima djeteta i članu 24. Međunarodne konvencije o zaštiti svih osoba od prisilnih nestanaka. Regionalni instrumenti također sadrže relevantne odredbe, npr. član 7. Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda, član 25. Američke konvencije o ljudskim pravima i član 13. Konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda. Obaveza pružanja reparacija u slučaju povrede međunarodnog humanitarnog prava sadržana je u članu 3. Haške konvencije o zakonima i običajima rata na kopnu od 18.10.1907. (Konvencija IV) i članu 91. Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12.08.1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I) od 08.06.1977. godine, koji su primjenjivi isključivo na međunarodne oružane sukobe, ali se obaveza koja iz njih proizilazi danas može smatrati sastavnim dijelom međunarodnog običajnog prava koje se primjenjuje na nemeđunarodne oružane sukobe. Član 75. Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda također predviđa pravo na reparaciju žrtava krivičnih djela u nadležnosti Suda. Reparacije za povredu međunarodnih obaveza može pružiti jedna država drugoj, međunarodna organizacija državi ili jedna međunarodna organizacija drugoj. Vidi Dio 2. Nacrta članova o odgovornosti država za međunarodne protupravne radnje, A/56/10 (2001) i Dio 3. Nacrta članova o odgovornosti međunarodnih organizacija, A/66/10 (2011).

¹⁰ U svom Općem komentaru br. 31. Komitet za ljudska prava konstatirao je sljedeće: „Član 2. stav 3. predviđa da države članice osiguraju reparaciju osobama čija su prava propisana Paktom narušena. Bez reparacije osobama čija su prava propisana Paktom narušena, obaveza pružanja djelotvornog pravnog lijeka, koja je ključna za djelotvornost člana 2, stav 3. nije ispunjena. Osim odredbi člana 9, stav 5. i člana 14, stav 6, kojima se izričito predviđa reparacija, Komitet smatra da Pakt u općim crtama predviđa odgovarajući oblik kompenzacije. Komitet napominje da reparacija, gdje je to primjereno, može podrazumijevati restituciju, rehabilitaciju i zadovoljštinu poput javnog izvinjenja, javnih memorijala, garancije o neponavljanju i izmjene relevantnih zakona i praksi, te suđenja počiniteljima kršenja ljudskih prava.“ Vidi također Komitet protiv torture, Opći komentar br. 3. Za reparacije od strane jedne države u korist druge

godine *Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparacije žrtava teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava*.¹¹

Reparaciju treba da osigura država za djela ili propuste koji joj se mogu pripisati i kojima su prekršene njene obaveze u skladu sa međunarodnim pravom za zaštitu ljudskih prava ili međunarodnim humanitarnim pravom, odnosno fizička ili pravna osoba ili drugi subjekt koji je proglašen odgovornim za kršenja međunarodnog humanitarnog prava i koji pruža reparaciju. U slučaju da strane koje su odgovorne za nanesenu štetu nisu u mogućnosti ili nisu voljne da ispune svoje obaveze, države trebaju raditi na uvođenju programa reparacije i pomoći žrtvama.¹² Korisnici reparacija mogu biti oštećeni pojedinci ili država u ime oštećenih pojedinaca.

Prema svim žrtvama, uključujući žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, mora se postupati ljudski i poštovati njihovo dostojanstvo i ljudska prava, izbjegavajući dodatnu štetu i traumatizaciju žrtava u svim situacijama. Ostvarivanje prava na pravni lijek i reparaciju treba osigurati bez diskriminacije na osnovu spola, rodnog identiteta, etničke pripadnosti, rase, starosne dobi, političkih ubjeđenja, statusa u društvu, bračnog stanja, seksualne orijentacije, nacionalnosti, vjerske pripadnosti i invaliditeta, ili nekog drugog statusa, imajući u vidu definicije i načela predviđena ovim smjernicama.

Dokumenti poput Deklaracije iz Nairobija o pravima žena i djevojčica na pravni lijek i reparaciju zagovaraju gender senzitivne programe reparacija¹³ u kojima su razmotreni postojeći odnosi i neravnoteža moći među spolovima radi osiguranja pravične procjene štete nanesene ženama i muškarcima i ravnopravnog pristupa programima reparacija i koristima tih programa za žene i muškarce. Odlukama o reparaciji i ostvarivanjem reparacija treba poticati transformaciju, a ne jačanje postojećih obrazaca rodno zasnovane diskriminacije.

A. NAČELA DJELOVANJA

Žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima nailaze na značajne prepreke u ostvarivanju pristupa djelotvornim pravnim lijekovima, uključujući reparacije. Ozbiljno narušeno psihičko i fizičko zdravlje kao posljedica seksualnog nasilja i prateća stigma često onemogućavaju preživjelima da traže i ostvaruju obeštećenje, na što također utiče i strah od ostracizma u porodici i zajednici zbog otkrivanja činjenica, te dodatna viktimizacija kojoj ih izlažu nesenzibilizirane ustanove i tijela vlasti. U kontekstu u kojem su žene žrtve strukturalne diskriminacije i nemaju pristup obrazovanju i proizvodnim resursima gubitak podrške porodice može dovesti do siromaštva. Homofobija i koncept emaskulacije, odnosno feminizacije, doprinosi stigmatizaciji i diskriminaciji muškaraca i dječaka koji su preživjeli seksualno nasilje.

Osiguravanje pravičnih i primjerenih reparacija zahtijeva pravilno shvatanje rodnog aspekta štete i posljedica s kojima se suočavaju muškarci i žene. U ostvarivanju reparacija u praksi treba također razmotriti postojeće neravnopravnosti među spolovima kako bi se osiguralo da se

zbog kršenja ljudskih prava propisanih međunarodnim instrumentima i međunarodnog humanitarnog prava vidi npr. *Oružane aktivnosti na teritoriji Konga* (Demokratska Republika Kongo protiv Ugande) (Meritum) [2005] MSP Rep 116.

¹¹ A/RES/60/147

¹² Osnovna načela i smjernice o ostvarivanju prava na pravni lijek i reparaciju, fusnota br. 8 u ranijem tekstu, Načela 15. i 16.

¹³ Vidi također Izvještaj posebne izvjestiteljice za nasilje nad ženama, njegove uzroke i posljedice, Rashida Manjoo, A/HRC/14/22; Načela o stambenoj i imovinskoj restituciji za izbjeglice i raseljena lica, E/CN.4/Sub.2/2005/17.

reparacijama ne isključuju, marginaliziraju ili kažnjavaju žene ili muškarci.¹⁴ Rodno zasnovanu diskriminaciju može dodatno produbiti diskriminacija po drugim osnovama, uključujući stvarni ili percipirani rodni identitet, etničku pripadnost, rasu, starosnu dob, politička ubjeđenja, položaj u društvu, kastu, bračno stanje, seksualnu orijentaciju, nacionalnost, vjersku pripadnost, invaliditet ili drugi status, dovodeći određene grupe u naročito nepovoljan položaj.

U svakoj inicijativi za ostvarivanje prava žrtava seksualnog nasilja na reparaciju od ključne je važnosti posvetiti odgovarajuću pažnju trenutnim zabrinutostima u pogledu zaštite žrtava i osigurati da se inicijativama „ne nanosi šteta“. Ujedinjene nacije su dužne da u svom radu promoviraju osnovna načela ophođenja sa žrtavama uz iskazivanje poštovanja i očuvanje povjerljivosti.

Primjenom sljedećih načela Ujedinjene nacije osiguravaju da se prilikom njihovog angažmana na pružanju podrške inicijativama država za osmišljavanje i realizaciju reparacija ovim i sličnim pitanjima posveti dužna pažnja.

1. Odgovarajuće reparacije za žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima podrazumijevaju kombinaciju različitih oblika reparacije

Međunarodno pravo predviđa različite oblike reparacije za teška kršenja prava za zaštitu ljudskih prava i ozbiljne povrede humanitarnog prava poput restitucije, kompenzacije, zadovoljštine, rehabilitacije i garancije neponavljanja.¹⁵ Osnovni element reparacije je njena srazmjernost sa težinom kršenja i pretrpljenom štetom. Ujedinjene nacije trebaju promovirati sveobuhvatne programe koji uključuju sve ili neki oblik individualnih, kolektivnih, simboličnih i materijalnih reparacija, te prednost pri pristupu uslugama. Imajući u vidu težinu štete koja je nanosena žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, neophodna je kombinacija i međusobno prožimanje različitih oblika reparacije. Reparacije imaju transformacijski potencijal i mogu doprinijeti prevazilaženju ustaljenih neravnopravnosti i diskriminacije.

Država također treba da se upozna s mogućnošću ulaganja tužbe putem zastupnika protiv druge države, ukoliko je njenim građanima ili stanovnicima nanosena šteta od strane te države. Države u tu svrhu mogu uspostaviti kanale putem kojih žrtve kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava mogu lako pristupiti relevantnim državnim tijelima koja se bave tužbama protiv druge države.

2. Reparacije putem sudskih i/ili administrativnih odluka trebaju biti dostupne žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima kao dio njihovog prava na blagovremene, primjerene i djelotvorne pravne lijekove

Ujedinjene nacije trebaju promovirati izradu sveobuhvatnih javnih politika i okvira za reparacije u cilju rješavanja pitanja seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, uključujući uvođenje pravnih lijekova i programa reparacije putem administrativnih odluka.

Program reparacije putem administrativnih odluka je izvansudski proces kojim države osiguravaju reparacije za veliki broj žrtava teških kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih

¹⁴ Na primjer, u Gvatemali muškarci nisu imali pravo na reparaciju kao žrtve seksualnog nasilja, jer je silovanje kvalificirano kao djelo muškarca nad ženom (vidi Paz y Paz Bailey, „Guatemala: Gender and Reparations for Human Rights Violations“ (*Gvatemala: Gender i reparacije za kršenja ljudskih prava*), str. 106/107).

¹⁵ Osnovna načela i smjernice o ostvarivanju prava na pravni lijek i reparaciju, fusnota br. 8 u ranijem tekstu, Načelo 18.

prava, odnosno ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava. Države u okviru takvih programa utvrđuju kršenja i žrtve koje treba obešteti i primjenom uspostavljene procedure im pružaju reparaciju. Reparaciju na teret države ili počinitelja zločina mogu narediti domaći ili međunarodni sudovi, ovisno od toga šta je primjenjivo.

U slučaju široko rasprostranjenih kršenja ljudskih prava, odnosno ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava, uključujući seksualno nasilje povezano sa sukobima, programi reparacije putem administrativnih odluka mogu se pokazati inkluzivnijim i pristupačnijim od sudova. Ovi programi dopiru se do većeg broja žrtava, a ujedno su prilagođeniji potrebama žrtava jer su njihove procedure fleksibilnije, a standardi dokazivanja i troškovi znatno niži. Programi ove vrste zasnivaju se na priznavanju pretrpljene štete, bez obaveze utvrđivanja odgovornosti počinitelja za tu štetu sudskim putem. Bez obzira na to, programi reparacije putem administrativnih odluka ne smiju onemogućiti žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima da ostvare reparaciju putem sudskih odluka; sve žrtve trebaju da imaju pristup djelotvornim pravnim lijekovima koji podrazumijevaju adekvatne, blagovremene i potpune reparacije za pretrpljenu štetu. Domaći, odnosno međunarodni sudovi prilikom odlučivanja o obeštećenju žrtava seksualnog nasilja povezanog sa sukobima trebaju uzeti u obzir reparacije ostvarene putem programa administrativnih reparacija i donijeti odluku kojom se te reparacije nadopunjuju.

Osiguranje djelotvornog pristupa pravnim lijekovima može zahtijevati pomoć i podršku podnositelja tužbe, te uklanjanje prepreka u pristupu pravdi, kao i prepreka koje su posljedica diskriminacije i koje naročito pogađaju žene.¹⁶ Djelotvorni pravni lijekovi podrazumijevaju da se odluke sudskih tijela izvršavaju bez neopravdanog zastoja¹⁷.

Ujedinjene nacije ne mogu podržati mirovne sporazume koji onemogućavaju pristup pravnim lijekovima ili programima reparacije putem administrativnih odluka za žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima i drugih teških kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava, te ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava.

3. Individualne i kolektivne reparacije trebaju biti takve da se međusobno nadopunjuju i unapređuju

Reparacije se mogu dodijeliti individualno ili kolektivno. Kolektivnim reparacijama mogu se nadopuniti individualne reparacije. Međutim, ovaj oblik reparacija ima drugačiju svrhu. Kao takve, kolektivne reparacije nisu zamjena za individualne reparacije.¹⁸

U međunarodnom pravu ne postoji definicija kolektivnih reparacija. Ovaj pojam se bez obzira na to koristi za reparacije koje se daju: (a) grupi ljudi koji su pretrpjeli štetu kao rezultat kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava (poput žrtava seksualnog nasilja povezanog sa sukobima); (b) konkretnoj zajednici u kojoj grupa ljudi navedena pod (a) živi (npr. za masakr koji se desio u određenom selu); ili (c) grupi ljudi koja je navedena pod (a) i koja je povezana kulturnim i predačkim vezama (poput starosjedilačkih zajednica).¹⁹ Ovaj pojam se također koristi za (d) konkretnu korist pruženu oštećenoj grupi (npr. izgradnja ili popravka objekata ili projekti kojima se ostvaruje zarada).

¹⁶ Vidi Komitet protiv torture, Opći komentar br. 3, pasusi 29-42.

¹⁷ Vidi Evropski sud za ljudska prava, *Burdov protiv Rusije* (br. 2), predstavka br. 33509/04, 15.01.2009. godine

¹⁸ Vidi Komitet protiv torture, Opći komentar br. 3 u kojem se konstatira da „[kulturološki osjetljive] kolektivne mjere [reparacije] ne isključuju pravo pojedinca na obeštećenje“ (pasus 32).

¹⁹ Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, Rabatski izvještaj: Koncept kolektivnih reparacija i izazovi, 2009, str. 10.

Kolektivne reparacije mogu pozitivno djelovati na sprečavanje stigmatizacije, jer ne zahtijevaju navođenje imena pojedinačnih žrtava i kršenja kojima su bile podvrgnute. Pojedinačne žrtve, međutim, trebaju imati direktnu korist od kolektivnih reparacija i ne smiju se osjećati isključenim ili marginaliziranim, pa čak i dodatno stigmatiziranim ovim mjerama. Mjere poput izgradnje infrastrukturnih objekata za cijelu zajednicu i njihovo nazivanje po žrtvama može na neki način eksponirati žrtve. Također treba imati na umu da će od kolektivnih reparacija više koristi imati muškarci od žena ako se tim reparacijama ostvaruje veći pristup privrednim resursima za porodicu ili zajednicu u kojoj žene tradicionalno nemaju kontrolu nad tim resursima ili je ona vrlo ograničena. S druge strane, kolektivne mjere kojima se iskazuje poštovanje prema preživjelima seksualnog nasilja u određenim okolnostima mogu uticati na smanjenje stigmatizacije u zajednici, te ohrabriti žrtve da otvoreno progovore o svojim iskustvima.

Prilikom izrade programa kolektivnih reparacija potrebno je provesti odgovarajuće konsultacije sa žrtvama seksualnog nasilja u sigurnom okruženju i, ako je neophodno, uz prisustvo osoba koje će pomoći žrtvama da otvoreno ispričaju svoju priču. O tome je također potrebno obavijestiti i grupe žena, borce za prava manjina i marginaliziranih grupa i druge organizacije civilnog društva koje rade na pitanjima seksualnog nasilja povezanog sa sukobima i reparacijama, ako bi u svojoj posredničkoj ulozi mogle pozitivno uticati na diskusije o kolektivnim reparacijama.²⁰ Ujedinjene nacije se često nalaze u specifičnom položaju koji im omogućava da podrže izradu inkluzivnih pristupa uz učešće mnogobrojnih zainteresiranih strana. Sudovi i tijela uprave koja odlučuju o reparacijama s kolektivnom dimenzijom trebaju poduzeti korake ka što boljem razumijevanju kulturnog i socijalnog konteksta u kojem se nalaze žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, štete koju su pretrpjele i njihovih potreba, te prepreka s kojima se mogu suočiti nakon dodjele reparacija. Ukoliko se kolektivnim reparacijama nastoji obuhvatiti šira grupa korisnika poput zajednica koje su naročito pogođene sukobima, subjekti koji provode konsultacije trebaju se pobrinuti da stavovi žrtava seksualnog nasilja budu zastupljeni uz poštivanje njihove privatnosti i povjerljivosti podataka.

Reparacije za seksualno nasilje povezano sa sukobima mogu podrazumijevati i simbolične mjere od značaja poput javnih izjava o priznanju kršenja za koje je potrebno obeštećenje, ili zvaničnog izvinjenja političkih lidera za umiješanost državnih aktera u kršenjima. Kako bi se otklonio rizik od ostracizma i izbjeglo izdvajanje pojedinačnih žrtava, ovim postupcima može se dati kolektivni karakter.

4. Reparacije po svom obliku, načinu provedbe i učinku treba da djeluju transformacijski

Seksualno nasilje često proizilazi iz obrazaca strukturalne podređenosti i diskriminacije muškaraca i žena i doprinosi održavanju takvih obrazaca. U slučaju žena, seksualno nasilje često je rezultat vjerovanja u podređeni položaj žena i mušku seksualnu privilegiju, te zanemarivanja prava žena da ravnopravno s muškarcima ostvaruju svoja ljudska prava. Na sličan način seksualno nasilje nad muškarcima proizilazi iz stereotipa o muškosti i formiranju rodnog i spolnog identiteta na konceptu moći i dominacije. Takve neravnopravnosti mogu još više otežati posljedice zločina. Reparacije treba da djeluju transformacijski na ove neravnopravnosti, umjesto da se njima ponovno uvodi ili promoviraju društvene strukture koje podržavaju takve prakse i ubjeđenja i doprinose činjenju seksualnog nasilja.²¹ Premda se isključivo reparacijama ne mogu otkloniti

²⁰ Vidi S/RES/1960 (2010).

²¹ Izvještaj posebne izvjestiteljice za nasilje nad ženama, njegove uzroke i posljedice, Rashida Manjoo, A/HRC/14/22, pasus 31; Međuamerički sud za ljudska prava, *Cotton Field protiv Meksika*, prethodni izuzeci, meritum, reparacije i troškovi postupka, 16.11.2009. pasus 450; Deklaracija iz Nairobija o pravima žena i djevojčica na pravni lijek i reparaciju, načelo 3.H; i Međunarodni krivični sud, *Tužilac protiv Thomas Lubanga Dyilo*; Odluka o utvrđivanju načela i

glavni uzroci seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, odnosno okolnosti u društvu koje su omogućile takvo nasilje, reparacije mogu biti pokretač značajnih promjena.

Izradu programa reparacija, uključujući odgovarajuću kombinaciju različitih oblika reparacije, treba zasnovati na transformacijskom potencijalu reparacija.²² U određenim okruženjima ekonomske naknade ili pristup proizvodnim resursima ili kreditima usmjeren na žene može poboljšati proces ekonomskog osnaživanja žena i njihovu samostalnost i na taj način djelovati transformacijski. Garancije neponavljanja također imaju važan transformacijski potencijal jer podrazumijevaju strukturalne i institucionalne reforme.

Komisija za istinu i pomirenje Sierra Leonea preporučila je izradu sveobuhvatnih reparacija koje imaju potencijal da transformiraju živote žena i djece. Preporuke su obuhvatile sljedeće: besplatnu zdravstvenu zaštitu, uključujući usluge zaštite mentalnog zdravlja, obrazovnu podršku za djecu žrtava, osposobljavanje za rad, mikrokreditne programe, mikro projekte za pojedince i grupe korisnika, reparacije za zajednice, simbolične reparacije, stambeno i penziono zbrinjavanje, hitne privremene reparacije za specifične kategorije korisnika, uključujući amputante, ratne ranjenike, žrtve seksualnog nasilja, ratne udovice i djecu direktno pogođenu sukobom. Preporukama je također obuhvaćen određen broj rodno osjetljivih pravnih i institucionalnih reformi, uključujući stavljanje van snage svih diskriminatornih zakona i usvajanje rodno progresivnih zakona, te usvajanje propisa prema kojem 30% kandidata na izborima moraju biti žene. Na Međunarodni dan žena 2010. godine tadašnji predsjednik Koroma javno se izvinuo ženama Sierra Leonea što im nije pružena zaštita tokom oružanog sukoba i dao obećanje da će ubuduće štititi prava žena. Preporuke Komisije o istini rezultirale su parlamentarnim usvajanjem tri zakona u oblasti prava žena, kojima se reguliraju ključni aspekti neravnopravnosti spolova.

Proces ishođenja reparacija treba sam po sebi da osnažuje i transformira živote. Na primjer, pristup Ujedinjenih nacija u pružanju podrške mapiranju, dizajnu, provedbi, praćenju i evaluaciji reparacija treba biti usmjeren na žrtve tako da se žrtve seksualnog nasilja mogu aktivno angažirati na ishođenju reparacija. Takav pristup ima potencijal za slabljenje patrijarhalnih i seksualnih hijerarhija i običaja koji se trebaju predvidjeti i kontrolirati u okviru procesa reparacija.

5. Državama treba pružiti podršku kroz razvojnu saradnju u ispunjenju obaveze osiguranja reparacija

Iako su reparacije i razvoj dva različita i odvojena prava, povezivanje s akterima i programima razvoja može se pokazati korisnim za realizaciju održivih reparacija, koje imaju potencijal da transformiraju živote, naročito u zemlji u kojoj su se desila masovna kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava i u kojoj je siromaštvo široko rasprostranjeno. Svrha reparacija i razvoja je transformacija društva uz poštivanje vladavine prava i zaštitu ljudskih prava. Razvojni programi i programi reparacija mogu pozitivno uticati jedni na druge. Na primjer, težište na razvoju infrastrukture i usluga koje će korisnici reparacija vrlo vjerovatno koristiti može povećati učinak reparacija. Reparacije mogu uticati na razvoj, na primjer rješavanjem posljedica rodno zasnovanog nasilja, te osnažiti žene koje potom mogu učestvovati u procesima odlučivanja, te imati više direktne koristi od razvojnih programa u oblasti rada i obrazovanja, između ostalog.

Pristup razvoju kojim se nastoji unaprijediti poštivanje međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava podrazumijeva pridavanje posebne pažnje zahtjevima naročito ranjivih nositelja prava, među koje se ubrajaju i preživjeli seksualnog nasilja

procedura za dodjelu reparacija, ICC-01/04-01/06-2904, pretresno vijeće I, 07.08.2012. pasus 222 (u toku je žalbeni postupak).

²² MKS, Trust fond za žrtve, Zapažanja o reparacijama kao odgovor na odluku o kazazivanju od 14.03.2012, *Tužilac protiv Thomas Lubanga Dyilo*, ICC-1/04-01/06-2872, 25.04.2012, pasusi 49-66.

povezanog sa sukobima.²³ To konkretno znači da države u izgradnji kapaciteta za ispunjenje obaveza u skladu sa međunarodnim pravom za zaštitu ljudskih prava i međunarodnim humanitarnim pravom trebaju prevashodno razmotriti oblasti u kojima postoje nedostaci u pogledu ostvarivanja zakonskih prava žrtava. Na primjer, donatori koji podržavaju inicijative u oblasti zdravstva trebaju razmotriti oblasti na koje je seksualno nasilje povezano sa sukobima imalo najveći uticaj kako bi ojačali kapacitete države da blagovremeno pruži potrebnu medicinsku pomoć preživjelima.²⁴ U kontekstu pristupa pravdi, žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima treba se omogućiti pristup pravnoj pomoći.²⁵

Međunarodna saradnja i podrška, uključujući i onu koju pružaju Ujedinjene nacije, ne smiju se smatrati zamjenom za obavezu države u pogledu reparacija. Države trebaju prihvatiti svoju odgovornost za kršenje međunarodnog prava u oblasti ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava i adekvatno usmjeriti svoje finansijske i institucionalne kapacitete na ispravljanje štete koja je nanesena žrtvama. Tamo gdje postoji politička volja, ali nedostaju kapaciteti, vanjski akteri imaju određene uloge, uključujući pružanje podrške u izradi i provedbi programa reparacije na osnovu najboljih praksi iz drugih konteksta. Na primjer, reparacije u Gani finansirane su djelimično iz Fondova za visoko zadužene siromašne zemlje kojima je Gana pristupila. U Sierra Leoneu reparacije za preživjele seksualnog nasilja finansirane su iz Fonda UN-a za izgradnju mira i Trust fonda za okončanje nasilja nad ženama kojim upravlja UN Women, pri čemu je država pokrivala mjesečna primanja osoblja i režijske troškove. Može se razmotriti i zamjena ili oprost duga koji uključuje i uslove vezane za reparacije, naročito one za specifične grupe poput preživjelih seksualnog nasilja. Međunarodna tehnička pomoć koju pruža UN i drugi akteri može pozitivno uticati na izgradnju kapaciteta civilnog društva za ulogu posrednika, kao i kapaciteta države za provođenje djelotvornih konsultacija.

6. U mapiranju, izradi, provedbi, praćenju i evaluaciji reparacija treba osigurati svrsishodno učešće žrtava i s njima obavljati konsultacije

Ujedinjene nacije trebaju zagovarati i podržavati učešće žrtava i konsultacije sa žrtvama kako bi se osiguralo da reparacije imaju željeni učinak, da ih se tako percipira i da postoji vlasništvo nad procesom. To je također važno u pogledu sigurne dostupnosti reparacija bez isključenja ili marginalizacije bilo koje grupe žrtava.

Osiguranje dostupnosti zahtijeva adekvatno utvrđenje pravnih, kulturoloških, ekonomskih i drugih prepreka s kojima su se žrtve susrele, te njihovih zabrinutosti koje se, između ostalog, odnose na nedostatak sigurnosnih uslova, ekonomskih resursa i strah od osvete ili ostracizma. Na primjer, žrtve seksualnog nasilja mogu biti interno raseljena lica ili izbjeglice, što im može otežati učešće u procesu ili konsultacijama.

Domaćim politikama i mehanizmima reparacija treba predvidjeti posebne mjere za prevazilaženje ovih prepreka kako bi se potaklo i olakšalo učešće žrtava i konsultacije s njima.

Komisija za prihvatanje, istinu i pomirenje (CAVR) u Istočnom Timoru preporučila je državnim vlastima da za dodjelu reparacija žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima umjesto kategorije žene žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima koristi kategorije samohrane majke, udovice, djeca rođena nakon silovanja, s pretpostavkom da će žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima spremnije istupati

²³ Vidi Izjava UN-a o zajedničkom razumijevanju pristupa razvojnoj saradnji i programiranju zasnovanih na ljudskim pravima, koje je usvojila Grupa UN-a za razvoj (UNDG) 2003. godine. Za više informacija vidi:

<http://hrbportal.org/the-human-rights-based-approach-to-development-cooperation-towards-a-common-understanding-among-un-agencies#sthash.s7IS6ltg.dpuf>

²⁴ UN Women i UNDP, Reparacije, razvoj i gender (Kampala, 2010).

²⁵ Vidi Načela i smjernice UN-a o pristupu pravnoj pomoći u krivično-pravnim sistemima, A/RES/67/187, načelo 4.

sa zahtjevima za reparaciju ukoliko se osigura određeni stepen povjerljivosti u pogledu štete koja im je nanesena.²⁶

Pružanje adekvatnih informacija sredstvima koja su dostupna žrtvama u svim područjima u kojima se desilo seksualno nasilje ključno je za osiguranje svrsishodnog učešća i dostupnosti. Podizanje svijesti o pravu na reparaciju i terenski rad igraju važnu ulogu u upoznavanju žrtava seksualnog nasilja s njihovim pravima i procesima koji se vode za ispravljanje štete koju su pretrpjele. Tokom terenskog rada treba koristiti jezik i sredstva koje žrtve razumiju bez obzira na stepen obrazovanja i s kojim se mogu poistovijetiti, na način prilagođen njihovoj kulturi. Mapiranje mreža i organizacija koje pružaju podršku žrtvama bitan je dio tih aktivnosti. Podizanje svijesti također podrazumijeva i upravljanje očekivanjima žrtava.

Povjerljivost je ključna u svim fazama procesa reparacije za ohrabrivanje žrtava da otvoreno progovore o svojim iskustvima, za sticanje njihovog povjerenja i poticanje učešća, te osiguranje zaštite žrtava od dodatne štete.

Potrebno je poduzeti mjere kojim će se žrtvama omogućiti za njih prihvatljivo učešće u procesu reparacije u skladu sa njihovom kulturom i vjerskim ubjeđenjima. Na primjer, žene i djevojčice u nekim kulturološkim kontekstima nisu naviknute da govore u javnosti. Da bi podijelile svoja iskustva s drugima potrebno im je osigurati odgovarajuće okruženje i podršku, te apsolutnu povjerljivost podataka ako se to pokaže neophodnim. Kao posljedica seksualnog nasilja nad muškarcima među žrtvama javlja se osjećaj emaskulacije i nepostojanja rodnog identiteta, zbog čega im je posebno teško da takvo nasilje prijave. Muškarci i žene su stoga spremniji da otvoreno govore o onom što im se desilo osobama istog spola.²⁷ Stručne osobe koje rade sa žrtvama moraju biti osposobljene za komunikaciju koja je primjerena kulturi i drugim okolnostima žrtve.

Procese učešća i konsultacija treba razviti uzimajući u obzir obavezu brige za djecu i ostale odgovornosti žena, kao i ograničenja u pogledu mobilnosti i s tim povezane troškove. Decentralizirane konsultacije mogu djelovati tako da potaknu na učešće, jer se njima dopire do šireg kruga žrtava. Ovim vidom konsultacija može se osigurati zastupljenost više različitih stavova o reparacijama, jer se situacija može značajno razlikovati među različitim grupama preživjelih, ovisno o lokaciji i drugim faktorima. Međutim, decentralizirane konsultacije u svim relevantnim regionima nisu uvijek moguće. U takvim okolnostima savjetuje se potražiti alternativne mehanizme za sagledavanje stavova različitih grupa.

Specifičnim potrebama i iskustvima djece treba dati posebnu pažnju, kao i dodatnim pravima koja im pripadaju. Učešću djece žrtava mora se pažljivo pristupiti, imajući u vidu njihovu starosnu dob, sposobnosti, intelektualnu zrelost i kapacitete koji su u razvoju²⁸, na način kojim se djeca ne izlažu riziku od dodatne štete i traume. Djeci žrtvama treba omogućiti da slobodno izraze svoj stav o svim pitanjima koja se na njih odnose, uključujući sudske i administrativne postupke. Kako su djevojčice među grupama koje su najviše pogođene seksualnim nasiljem povezanim sa sukobima i diskriminacijom, posebnu pažnju treba posvetiti osiguranju zaštite njihovih prava.

U svrhu promocije slobodnog i svrsishodnog učešća preživjelih u procesu, koji za njih treba da bude korisno, a ne štetno iskustvo, također je potrebno osigurati pristup odgovarajućoj psihološkoj pomoći i terapiji, kao i zdravstvenim uslugama.

²⁶ Vidi Chega izvještaj, Dio 11: Preporuke, str. 43.

²⁷ UNHCR i Projekt izbjegličkog prava, Smjernice br. 4, Rad sa muškarcima i dječacima koji su preživjeli seksualno i spolno zasnovano nasilje u okviru prisilnog preseljenja, 2012, str. 8.

²⁸ Smjernice Ujedinjenih nacija o pravosuđu u stvarima u kojima su djeca žrtve i svjedoci krivičnih djela, Rezolucija ECOSOC 2005/20, načelo 8.

7. Potrebno je osigurati hitne privremene reparacije za hitno rješavanje potreba da bi se izbjegla trajna šteta

Osiguranje sveobuhvatnog obeštećenja za žrtve zahtijeva vrijeme, resurse, koordinaciju, stručna znanja i političku volju. Prema dosadašnjim iskustvima, za realizaciju reparacija u većini slučajeva trebalo je da prođe mnogo godina nakon sukoba ili represije koja je dovela do kršenja. Iz tih razloga UN treba podržati napore na uvođenju hitnih privremenih reparacija kako bi se pružio hitan odgovor na štetu koja izravno pogađa žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Hitne privremene reparacije treba razlikovati od mjera socijalne ili humanitarne pomoći, jer se zasnivaju na priznavanju odgovornosti od strane države i zahtijevaju državnu i političku podršku.

Žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima često pate od ozbiljnih psihofizičkih smetnji koje su posljedica zločina koji je nad njima počinjen, a često nemaju pristup zdravstvenim uslugama. Na primjer, žene i djevojčice, kao i muškarci i dječaci, mogu između ostalog patiti od ozbiljnih genitalnih, vaginalnih i/ili analnih i drugih tjelesnih oštećenja, teških oblika genitalnog sakaćenja, fistula ili prolapsa materice, što može ozbiljno uticati ne samo na njihov reproduktivni sistem već i na njihov urinarni i probavni trakt. Također mogu biti zaraženi teškim bolestima poput HIV/AIDS-a. Stoga im je potreban pristup blagovremenoj medicinskoj pomoći, lijekovima i ostalim uslugama.

Hitne privremene reparacije mogu se osigurati na više načina. Za vođenje programa privremenih reparacija mogu se ovlastiti i finansirati mehanizmi za utvrđivanje istine poput komisija za istinu. Alternativno, sudovi mogu narediti državi da žrtvama kršenja ljudskih prava pruži hitnu pomoć, na primjer, u oblasti zdravstvene zaštite. Država također može uvesti administrativni program kojim će odgovoriti na hitne potrebe žrtava.

CAVR je u Istočnom Timoru uvela šemu hitnih reparacija za žrtve pogođene najtežim oblicima nasilja, uključujući žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Podrška je pružena za 712 žrtava s hitnim potrebama u obliku pristupa uslugama, te je svakom od njih isplaćena naknada u iznosu od 200 američkih dolara, a u nekim slučajevima im je omogućeno da učestvuju u terapijskim radionicama i javnim saslušanjima u organizaciji Komisije. Komisija je u partnerstvu sa NVO također razvila više pilot projekata o kolektivnim mjerama za hitne reparacije u teško pogođenim zajednicama.²⁹ Međutim, nakon što je CAVR završila svoj rad ništa nije urađeno da se nastavi s pružanjem rehabilitacije žrtvama.

Programi administrativnih reparacija mogu obuhvatiti operacije fistule, pristup antriretroviralnim lijekovima, pristup sigurnim uslugama obavljanja pobačaja, psihosocijalnu pomoć i druge slične mjere. Mjere reparacije u svim okolnostima trebaju biti adekvatno osmišljene tako da se njima odgovori na štetu nanесenu ženama, djevojčicama, muškarcima i dječacima, koji su direktne žrtve, te na hitne potrebe djece rođene nakon silovanja.³⁰

8. Potrebno je osigurati da su na snazi odgovarajuća procesna pravila kojima se reguliraju postupci u vezi sa seksualnim nasiljem i reparacijama

Seksualno nasilje povezano sa sukobima može se smatrati teško dokazivim iz više razloga. Seksualno nasilje može biti počinjeno na mjestima pod kontrolom počinitelja, kojima osobe izvan

²⁹ Vidi Chega izvještaj, Dio 10: Acholhimento (Prihvatanje) i podrška žrtvama, str. 41.

³⁰ Do danas nije razvijen sveobuhvatni program hitnih privremenih reparacija za žrtve teških kršenja međunarodnog prava za zaštitu ljudskih prava ili međunarodnog humanitarnog prava, uključujući žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Ipak u tom pravcu ostvareni su pozitivni pomaci. Na primjer, šeme hitnih reparacija sa međunarodnom podrškom, usvojene u Sierra Leone, obuhvatile su žrtve seksualnog nasilja, od kojih je nekima omogućen pristup liječenju, uključujući i operaciju fistule. Vidi NaCSA, Godišnji izvještaj 2009, str. 11; UN Women i UNDP, Reparacije, razvoj i gender (Kampala, 2010), str. 16; Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, Sierra Leone, Podnesak u okviru Univerzalnog periodičnog pregleda Vijeća za ljudska prava, 11. sjednica, maj 2011, pasus 12.

tog okruženja imaju ograničen pristup, poput tajnih centara ili pritvorskih centara pod kontrolom države, ili na lokacijama na kojima nema svjedoka koji bi mogli, odnosno bili voljni da svjedoče. Može se desiti da ne postoje tijela kojima se zločin može prijaviti, odnosno bolnice ili medicinske ustanove kojima se žrtve mogu obratiti za pomoć. Seksualno nasilje, kako je ranije konstatirano, i dalje se u velikoj mjeri ne prijavljuje zbog socijalnih i kulturnih prepreka i praktičnih pitanja. Čak i kada žrtve progovore o onom šta im se desilo, moguće je da država neće s dužnom pažnjom istražiti zločin i procesuirati počinitelje, čime se dopušta nestanak važnih dokaza.

Obzirom na navedene okolnosti, UN podržava usvajanje procesnih pravila kojima se reguliraju pitanja seksualnog nasilja u sudskim i administrativnim postupcima u cilju zaštite žrtava, uzimajući u obzir i prava optuženog. Bitan element dosadašnje sudske prakse je povezivanje generalizirane prakse seksualnog nasilja sa konkretnim slučajevima seksualnog nasilja.³¹ Također su poduzete aktivnosti na proširenju opsega dokaza seksualnog nasilja, kojim će se obuhvatiti svjedočenja drugih svjedoka i stručnjaka iz naučnih oblasti, poput psihologa i sociologa, i na taj način pomoći presuditelju da razumije ponašanje žrtve, njene izbore i potrebe.

Sudove koji odlučuju po zahtjevima za reparaciju za seksualno nasilje treba potaknuti da razmotre usvajanje blažeg standarda dokazivanja, u odnosu na standarde koji se primjenjuju kod osuđujućih presuda u krivičnim postupcima. Na primjer, prema odluci Međunarodnog krivičnog suda u predmetu Lubanga „balans vjerovatnoće“ (*engl. balance of probabilities*) je dovoljan i proporcionalan za utvrđivanje činjenica koje su relevantne za donošenje rješenja o reparacijama ukoliko se ono donosi protiv osuđene osobe.³² Za utvrđivanje odgovarajućih standarda dokazivanja u odlukama o reparacijama relevantno je više faktora, kao što su poteškoće koje žrtve mogu imati u prikupljanju dokaza koji idu u korist njihovih zahtjeva, jer su dokazi uništeni ili nedostupni.³³ Komisije za odlučivanje o zahtjevima i programi administrativnih reparacija su otišli korak dalje i priznali širok raspon standarda dokazivanja, prebacili neke aspekte tereta dokazivanja i/ili uvažili pretpostavke u razmatranju dokazne osnove za neke radnje, uzevši u obzir otežan pristup žrtava dokazima.³⁴

Pored toga Ujedinjene nacije podržavaju usvajanje posebnih procedura za prikupljanje dokaza od djece žrtava i svjedoka.³⁵ Osim zaštite djece žrtava i svjedoka od dodatne štete, procedure prilagođene djeci trebaju se primjenjivati i radi osiguranja odgovarajućeg saslušanja povodom njihovih zahtjeva za reparacije.³⁶

³¹ U predmetu *Castro Castro zatvor protiv Perua*, Međuamerički sud za ljudska prava u presudi iz novembra 2006. godine našao je dokazanim, djelimično zasnovano na izvještaju Komisije za istinu i pomirenje, da je u Peruu provedena opća i sistematična praksa seksualnog nasilja tokom oružanog sukoba kojim su naročito bile pogođene žene. To utvrđenje Suda bilo je ključno za povezivanje generalizirane prakse sa pojedinačnim djelima seksualnog nasilja u Miguel Castro. Sud je potom na osnovu potkrijepljujućih dokaza poput svjedočenja žrtava utvrdio dokazanim da su žene podvrgavane seksualnom nasilju poput prisilne nagosti, silovanja, vaginalnih pregleda, te kršenju različitih odredbi Američke konvencije i drugih međunarodnih dokumenata.

³² Vidi Međunarodni krivični sud, *Tužilac protiv Thomas Lubanga Dyilo*; Odluka o utvrđivanju načela i procedura za dodjelu reparacija, ICC-01/04-01/06-2904, pretresno vijeće I, 07.08.2012. pasus 253 (u toku je žalbeni postupak).

³³ Ibidem, pasus 252.

³⁴ Nekoliko ovih tehnika opisano je u H. Niebergall, "Overcoming Evidentiary Weaknesses in Reparation Claims Programmes - The Mass Claims Context" (*Prevazilaženje dokaznih slabosti u programima za zahtjeve za reparacije - kontekst masovnih zahtjeva*), u C. Ferstman, M. Goetz, A. Stephens (eds) *Reparations for Victims of Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity: Systems in Place and Systems in the Making (Reparacije za žrtve genocida, ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti: postojeći i sistemi u izradi)* (Martinus Nijhoff, 2009).

³⁵ Komitet za prava djeteta u svom Općem komentaru br. 12 navodi da „Dijete ne može biti efikasno saslušano u prijetećem, neprijateljskom, bezobzirnom ili okruženju neprimjerenom djetetu ili njegovoj dobi. Postupak mora biti pristupačan i prilagođen djetetu. Posebnu pažnju treba obratiti na to da su na raspolaganju i u upotrebi informacije prilagođene djetetu, odgovarajuća podrška za samo-zastupanje, odgovarajuće obučeno osoblje, uređenje sudnica, odjeća sudija i advokata, paravani i posebne čekaonice.“

³⁶ Smjernice Ujedinjenih nacija o pravosuđu u stvarima u kojima su djeca žrtve i svjedoci krivičnih djela, Rezolucija ECOSOC 2005/20, načela 29. do 31. i 35. do 37.

Od sjeverne Ugande do Sierra Leonea, od Kolumbije do bivše Jugoslavije, mnoge žrtve silovanja u ratu su rodile djecu. Često stigmatizirana i isključena iz porodica i zajednica, ova su djeca živi podsjetnik na ratno nasilje. Mogu trpjeti teške posljedice, uključujući infanticid, napuštanje, trgovinu ljudima, apatridnost, zbunjenost u pogledu identiteta i diskriminaciju u pristupu porodičnoj zemlji i nasljedstvu. U Peruu je Plan reparacija prepoznao djecu rođenu nakon silovanja kao posebnu kategoriju korisnika, objasnivši da imaju pravo na ekonomsku kompenzaciju dok ne napune 18 godina, te prednost u pristupu obrazovnim uslugama.³⁷

Programi administrativnih reparacija mogli bi pomoći žrtvama ukoliko bi usvojili posebno prilagođena procesna i pravila dokazivanja za zahtjeve za reparacije u vezi sa krivičnim djelima seksualnog nasilja.

B. OPERATIVNE SMJERNICE ZA RAZMATRANJE RAZLIČITIH OBLIKA REPARACIJE

Osnovna načela i smjernice opisuju različite oblike reparacije, uključujući restituciju, kompenzaciju, rehabilitaciju, zadovoljštinu i garanciju neponavljanja. Osnovni razlog za reparaciju može uticati na to kako su konkretnih programa reparacija osmišljeni u pogledu dodjele materijalnih i simboličnih reparacija na individualnoj i kolektivnoj osnovi. Konsultacije sa žrtvama su posebno važne kako bi se čula njihova mišljenja o prirodi konkretne reparacije.

Restitucija

Neke od šteta koje pretrpe žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima i za koje je moguće obeštećenje primjenom restitucije³⁸ su: gubitak imovine i/ili sigurnosti zakupa i/ili stambenog objekta, gubitak fizičkog zdravlja, prekid ili prestanak školovanja i obrazovanja i gubitak zaposlenja.

Žrtve seksualnog nasilja zbog stigme i ostracizma često gube imovinu ili pravo posjeda imovine, što se negativno odražava na njihove živote. Ukoliko druge mjere nisu efikasne, odgovarajuća i djelotvorna reparacija može iziskivati njihovo preseljenje na mjesto koje im pruža sigurnost i mogućnosti da zarađuju za život. Konsultacije sa žrtvama su od ključne važnosti u takvim slučajevima. Države trebaju usvojiti konkretne mjere kojima će omogućiti restituciju imovine i/ili stambenih objekata žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, što uključuje i posebne mehanizme kojima će se djeci žrtvama omogućiti podnošenje imovinsko pravnih zahtjeva ukoliko su ona jedini preživjeli u domaćinstvu. Takve mjere mogu obuhvatati prednost u obradi i razmatranju zahtjeva za restituciju koje podnesu takve žrtve; uspostavljanje pravnih mehanizama koji će osigurati njihovu imovinu ili pravo posjeda u slučaju osporavanja od strane drugih vlasnika ili njihovih vlastitih zajednica; omogućavanje fleksibilnih i brzih procedura za traženje restitucije, uključujući i slučajeve gdje nije dostupna sva dokumentacija; te pristup posebnim obrazovnim i drugim programima, ukoliko je to moguće, kako bi te osobe mogle produktivno iskorištavati svoju zemlju i imovinu. Općenito govoreći, samo onda kada restitucija stambenog objekta, zemljišta i imovine nije moguća treba isplatiti novčanu kompenzaciju za pretrpljenu štetu u mjeri u kojoj se ona ne može pokriti restitucijom.³⁹

Zakon o žrtvama i restituciji zemljišta u Kolumbiji (2011.) propisuje pomoć i reparacije za žrtve unutrašnjih oružanih sukoba. Modaliteti reparacija obuhvaćaju restituciju zemljišta za one koji su ga nezakonito izgubili ili su raseljeni zbog unutrašnjeg oružanog sukoba. Odredbe Zakona o

³⁷ Programa Integral de Reparaciones en Peru, Ley 28592, članovi 2-6.

³⁸ Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparaciju, fusnota br. 8 u ranijem tekstu, načelo 19.

³⁹ Vidi npr. Nacrt članova o odgovornosti država za međunarodne protupravne radnje, A/56/10 (2001), član 36; Nacrt članova o odgovornosti međunarodnih organizacija, A/66/10 (2011), član 36; Načela restitucije stambenih objekata i imovine izbjeglicama i raseljenim osobama, E/CN.4/Sub.2/2005/17, načelo 2.

restituciji zemljišta obuhvaćaju posebne mjere za zaštitu prava žena, kao što je prednost u sudskim i upravnim postupcima za žene nositeljice domaćinstava, specijalizirana pažnja za žene kod obrade zahtjeva za restituciju i prednost u pristupu drugim beneficijama kao što su kredit, obrazovanje, osposobljavanje i poticaji. Kada žene imaju partnera, vlasništvo nad imovinom se upisuje na oba imena u svojstvu suvlasnika. Kada restitucija nije moguća, žene mogu dobiti novčanu kompenzaciju.⁴⁰

Potrebno je uzeti u obzir i činjenicu da zbog društvenih nejednakosti prije sukoba, usmjeravanje pažnje isključivo na restituciju može značiti nastavak djelovanja unutar okvira rodne nejednakosti. Reparacije trebaju težiti tome da iskoriste svoj potencijal za poticanje veće rodne ravnopravnosti u društvima.

Kompenzacija

Seksualno nasilje povezano sa sukobima nanosi moralnu i materijalnu štetu. Mora se voditi računa da se u pokušajima kompenzacije⁴¹ za takvu štetu ne učvršćuju postojeći stereotipi i kulturološke norme na štetu žrtava. Zbog toga je važno pažljivo utvrditi štetu na koju se kompenzacija odnosi i razmotriti kako kompenzacija popravljiva štetu koju su pretrpjele žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima.

Treba pažljivo razmotriti i oblik kompenzacije kako bi se pojačao njen transformacijski potencijal. Kompenzacija bi trebala sprečavati stigmatu, ostracizam i diskriminaciju tako što će žrtvama osigurati povjerljivost. Potrebno je uzeti u obzir i pitanja sigurnosti.

Tokom isplate kompenzacije žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima u Gvatemali došlo je do povrede povjerljivosti. Na čekovima za isplatu kompenzacije pisalo je da su primatelji žrtve seksualnog nasilja. To je dovelo do nepotrebnog izlaganja i stigme.⁴²

Kod jednokratnih isplata kompenzacije mora se voditi računa o preprekama na koje žene mogu naići u ostvarivanju pristupa novcu i njegovog čuvanja, kao i mogućnosti da novac bude brzo potrošen na zadovoljenje potreba drugih članova porodice ili iz razloga koji nisu direktno vezani za pretrpljenu štetu, kao što je otplata dugova.

U Južnoj Africi je primijenjena reparacija u obliku jednokratne isplate u iznosu od otprilike 4.000 američkih dolara. Međutim, program nije uzeo u obzir omjer snaga unutar porodica, kao i to da žene obično nemaju pristup bankovnim računima. Lokalna udruženja žrtava su izvještavala da je novac često polagan na račune muških članova porodice, pri čemu su žene imale ograničenu ili nikakvu kontrolu nad tim sredstvima. U nekim slučajevima su neslaganja u domaćinstvima oko toga kako bi novac trebao biti utrošen dovodila do nasilja u porodici.⁴³

⁴⁰ Kongres Kolumbije, Zakon 1448 od 10.06.2011, Zakon o žrtvama i restituciji zemljišta, članovi 114-118.

⁴¹ Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparaciju, fusnota br. 8 u ranijem tekstu, načelo 20.

⁴² C. Duggan i R. Jacobson, "Reparations of Sexual and Reproductive Violence: Moving from Codification to Implementation" (*Reparacije za seksualno i reproduktivno nasilje: od kodifikacije do provedbe*), u R. Rubio-Marín (ed.), *The Gender of Reparations: Unsettling Sexual Hierarchies While Redressing Human Rights Violations* (*Gender reparacija: rušenje spolnih hijerarhija kroz obeštećenja za kršenja ljudskih prava*) (CUP, 2009), str. 139.

⁴³ Vidi B. Goldblatt, "Evaluating the Gender Content of Reparations: Lessons from South Africa" (*Ocjena gender aspekta u reparacijama: pouke iz Južne Afrike*), u R. Rubio-Marín (ed.), *What Happened to the Women: Gender and Reparations for Human Rights Violations* (*Šta se desilo ženama: gender i reparacije za kršenja ljudskih prava*) (Social Science Research Council, 2006).

S druge strane jednokratna isplata kompenzacije može ženama žrtvama omogućiti izvjesnu finansijsku nezavisnost, tako da mogu početi živjeti negdje drugo ili se udaljiti od okruženja koja potiču stigmatizaciju, ostracizam ili zavisnost od drugih uzrokovanu njihovim stradanjem.

Kako bi se ove prepreke i problemi prevazišli, kompenzacija bi primjerice mogla biti u obliku primanja/penzija koje bi se direktno i strogo povjerljivo isplaćivale žrtvi seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Moraju se razmotriti posebni mehanizmi za isplatu kompenzacije djeci žrtvama kako bi se sredstva čuvala u zakladi u djetetovo ime do njegovog punoljetstva, odnosno kako bi sredstva bila iskorištena u najboljem interesu djeteta, pri čemu bi zakonski staratelj mogao opravdati njihovo korištenje.

Moralna šteta nanescena žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, posebno ženama i djevojčicama, se teško može kvantificirati i dokazati, pogotovo u pogledu priznavanja gubitka prihoda i potencijala za ostvarivanje prihoda. Potrebno je primijeniti gender senzitivni pristup kod izračunavanja kompenzacije za takve štete, s obzirom da je često tradicionalni posao žena da budu kod kuće i brinu se za porodicu, ili da rade na porodičnoj zemlji, za što ne primaju nikakav prihod. Seksualno nasilje može imati teške posljedice na potencijal žrtve da ostvari prihod, ukoliko zbog stigme i ostracizma neće imati iste prilike koje bi imala da nije pretrpjela takvo nasilje. Iako je ovakav gubitak teže dokazati i procijeniti, treba razmotriti sve dokaze kako bi se utvrdio gubitak prilika i zarade, te iznos kompenzacije.⁴⁴

Zadovoljština

Zadovoljština može biti u različitim oblicima⁴⁵, ali se češće određuje ili preporučuje u obliku izvinjenja, komemoracija i/ili podizanja spomenika. Mjere zadovoljštine se rijetko koriste za konkretnu pomoć u ispravljanju štete nanescene žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Kada su bile korištene, često su učvrstile postojeće stereotipe. Kako bi se spriječila dodatna šteta za žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, mjere zadovoljštine moraju biti zasnovane na odgovarajućim konsultacijama sa žrtvama i adekvatnom razumijevanju kulturološkog konteksta u kojem se obezbjeđuju reparacije, te moraju biti usklađene sa principima rodne ravnopravnosti.

U Mauxigi, selu u Istočnom Timoru, Komisija za prihvaćanje, istinu i pomirenje uspješno je potaknula stotine žena da se jave i svjedoče o sistematskom seksualnom zlostavljanju. Mještani sela su zatim odlučili da organiziraju komemoraciju za događaje iz 1983. godine kada su se desile stotine politički motiviranih ubistava, zatvorene hiljade muškaraca na otoku Atauro, a stotine žena podvrgnuto sistematskim silovanjima u zgradi škole gdje su bile zatvorene. Međutim, žene, koje su Komisiji zapravo otkrile čitavu priču o Mauxigi, nisu prisustvovalе samoj komemoraciji, jer su pripremale posluženje za taj događaj. Kasnije, prilikom čitanja imena „heroja Mauxige“ pročitana su samo imena muškaraca.⁴⁶

Još jedan oblik zadovoljštine je priznavanje istine o tome šta se dogodilo, primjerice kod donošenja presuda ili u izvještaju komisije za istinu i pomirenje. Kroz takve aktivnosti nastaje i važna praksa u odnosu na žene i djevojčice žrtve.

Izvještaji Komisija za istinu i pomirenje Sierra Leonea, Istočnog Timora, Perua i Gvatemale su, između ostalih, direktno priznale teška stradanja žena i djevojčica koje su bile izložene

⁴⁴ Međuamerički sud za ljudska prava, *Castillo Paez protiv Perua*, reparacije, 27.11.1998, pasus 74; *Bulacio protiv Argentine*, presuda, 28.9.2003, pasus 84.

⁴⁵ Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparaciju, fusnota br. 8 u ranijem tekstu, načelo 22; Nacrt članova o odgovornosti država za međunarodne protupravne radnje, A/56/10 (2001), član 36; Nacrt članova o odgovornosti međunarodnih organizacija, A/66/10 (2011), član 36.

⁴⁶ Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, Rabatski izvještaj: Koncept kolektivnih reparacija i izazovi, 2009, str. 53

seksualnom nasilju povezanom sa sukobima. Neke od komisija su tim stradanjima čak posvetile cijela poglavlja u svojim izvještajima, što je bio slučaj sa Komisijom u Istočnom Timoru ili izvještajima komisija za istinu i pomirenje Perua i Sierra Leonea, u kojima je seksualno nasilje detaljno obrađeno u poglavlju o ženama i sukobu.

U ovoj oblasti je potrebno učiniti više u pogledu seksualnog nasilja povezanog sa sukobima kojem su bili podvrgnuti muškarci i dječaci, kao i diskriminirane grupe, uključujući i nasilje motivirano njihovom pretpostavljenom ili stvarnom seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom. Izgradnja memorijala, spomenika i određivanje datuma komemoracija često se koriste za sjećanje i odavanje počasti žrtvama. Takvi oblici zadovoljštine se rijetko koriste za žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Ukoliko se ipak koriste za te žrtve, važno je da se izbjegne povreda povjerljivosti kroz objavljivanje imena žrtava.

Rehabilitacija

Cilj rehabilitacije je da se žrtvama omoguće sve osnovne usluge koje im mogu pomoći da se oporave i nastave dostojanstven život. Često se te usluge pogrešno percipiraju kao isključivo zdravstvene usluge⁴⁷ namijenjene isključivo osobi koja je pretrpjela seksualno nasilje. Međutim, ove usluge, ukoliko je to potrebno, trebaju koristiti i druge osobe, kao što su članovi porodice, kako bi se što više povećali izgledi za oporavak svih žrtava.

Rehabilitacija je u mnogim slučajevima neophodan uvjet da bi se ispravila šteta učinjena žrtvama seksualnog nasilja, kako bi im se omogućilo da iskoriste druge oblike reparacija, kao što su kompenzacija, restitucija i zadovoljština.⁴⁸ U najmanju ruku, žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima bi, s obzirom na težinu pretrpljene štete, trebale imati pristup adekvatnim i pravovremenim uslugama zaštite mentalnog i fizičkog zdravlja.

Dobro osmišljene mjere rehabilitacije koje omogućuju usluge (kao što su zdravstvo, obrazovanje i stambeno zbrinjavanje) su posebno prilagođene kako bi pomogle ostvarivanju ekonomskih i socijalnih prava žrtava seksualnog nasilja povezanog sa sukobima.⁴⁹ Programi i tribunali za reparacije trebaju jasno prepoznati i potrebu rehabilitacije za muškarce i dječake koji su pretrpjeli seksualno nasilje povezano sa sukobima, te da se njihova rehabilitacija kvalitetom i kvantitetom potrebnih usluga razlikuje od rehabilitacije koja je potrebna ženama i djevojčicama. Na primjer, malobrojne zdravstvene usluge koje su trenutno na raspolaganju žrtvama seksualnog nasilja povezanog sa sukobima su prilagođene ženama i djevojčicama, te stoga nisu adekvatne za muškarce i dječake.

Rehabilitacija za žrtve seksualnog nasilja povezanog sa sukobima ne podrazumijeva samo gender senzitivni, već i kulturološki osjetljiv pristup.⁵⁰ Na primjer, traumi kao posljedici seksualnog nasilja povezanog sa sukobima može se različito pristupiti i u skladu s tim se trauma može različito i tretirati. Kod pružanja usluga rehabilitacije treba uvažiti ovu činjenicu i uvijek voditi računa o stavovima žrtve.

Rehabilitacija također iziskuje ujednačenost i kvalitet u pružanju usluga. Pored toga neke od njih, kao što su zdravstvene i obrazovne usluge, trebaju pružati osobe koje posjeduju stručno znanje u oblasti seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, kako bi se spriječila dodatna šteta i sekundarna

⁴⁷ Vidi također Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparaciju, fusnota br. 8 u ranijem tekstu, načelo 21.

⁴⁸ C. Sandoval, "Rehabilitation as a Form of Reparation under International Law" (*Rehabilitacija kao oblik reparacije u međunarodnom pravu*) (London, REDRESS, 2009).

⁴⁹ Generalni sekretar Ujedinjenih nacija, Smjernice Generalnog sekretara, Pristup Ujedinjenih nacija tranzicijskoj pravdi, mart 2010, str. 7.

⁵⁰ Vidi Komitet protiv torture, Opći komentar br. 3, pasus 32.

viktimizacija. Lokacije na kojima se pružaju usluge treba prilagoditi potrebama žrtava, tako da se one nalaze u blizini mjesta gdje žrtve žive. Neodostatak ili nedovoljan broj usluga izvan velikih gradskih centara mogu otežati aktivnosti rehabilitacije.

Garancije neponavljanja⁵¹

Neophodno je raditi na dodatnom definiranju „garancija neponavljanja“, odnosno njihovog značenja u kontekstu seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Garancije neponavljanja trebaju uzeti u obzir uzroke seksualnog nasilja kako bi se ono uspješno spriječilo u budućnosti. U tom smislu treba utvrditi mjere u skladu sa konkretnim okolnostima i situaciji tokom i nakon sukoba u datoj zemlji. Komisije za istinu, uz druge institucije, imaju jedinstvenu mogućnost da utvrde glavne uzroke sukoba, uključujući i uzroke seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, te da daju preporuke za njihovo rješavanje.

Države trebaju utvrditi sveobuhvatnu državnu politiku za borbu protiv seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, uključujući kapacitete i resurse za efikasnu prevenciju, istragu, krivično gonjenje i sankcioniranje takvih zločina.

Ova politika treba obuhvatiti izradu i provedbu odgovarajućeg pravnog i institucionalnog okvira⁵² za prevenciju i rješavanje problema seksualnog nasilja nad ženama, djevojčicama, muškarcima i dječacima. Pored ostalih potrebnih zakonodavnih mjera, zakonski okvir treba ženama i djevojčicama kod kojih je silovanje rezultiralo trudnoćom dati mogućnost sigurnog i legalnog pobačaja.⁵³ Zakonodavna reforma je potrebna radi boljeg učešća žena u svim oblastima izgradnje mira nakon sukoba i procesa upravljanja nakon sukoba, što uključuje i uvođenje privremenih posebnih mjera. Pravne reforme će biti potrebne i u odnosu na zakone o ličnom statusu, te zakone o imovini i nasljeđivanju, ukoliko je ženama dato manje prava u odnosu na muškarce. Takve reforme su neophodne kako bi ove žene i djevojčice mogle nastaviti i ponovno izgraditi svoje živote bez diskriminacije.

Reforma i jačanje državnih institucija, kao i osnivanje novih ukoliko za to postoji potreba, je ključno za sigurnu provedbu pravnog okvira za borbu protiv diskriminacije i stavova koji su omogućili da dođe do seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, te kako bi žrtve imale na raspolaganju pravne lijekove koji se koriste u praksi za njihovu zaštitu.

Obuke i edukacije su također važne za prevenciju seksualnog nasilja povezanog sa sukobima. Obuke bi uz ostale teme trebale obuhvatiti međunarodno pravo o zaštiti ljudskih prava i međunarodno humanitarno pravo, ali bi istovremeno trebale biti zasnovane na gender senzitivnom pristupu koji uvažava i druge karakteristike i status te uzima u obzir stradanje žrtava seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, njihove potrebe i prava. Ove obuke i edukacije trebalo bi omogućiti ne samo za policijsko ili vojno osoblje, već za svaku osobu koja je u poziciji da se susretne sa stradanjem žrtava seksualnog nasilja povezanog sa sukobima, uključujući dužnosnike u krivično-pravnom sistemu, ljekare, psihologe, socijalne radnike i članove institucija koje se bave ljudskim pravima.

⁵¹ Osnovna načela i smjernice za ostvarivanje prava na pravni lijek i reparaciju, fusnota br. 8 u ranijem tekstu, načelo 23; Nacrt članova o odgovornosti država za međunarodne protupravne radnje, A/56/10 (2001), član 30; Nacrt članova o odgovornosti međunarodnih organizacija, A/66/10 (2011), član 30.

⁵² Vidi Unaprijeđeni principi za zaštitu i promociju ljudskih prava kroz borbu protiv nekažnjivosti, E/CN.4/2005/102/Add.1, princip 36. Vidi također Ažurirani model strategija i praktičnih mjera za eliminaciju nasilja nad ženama u oblasti prevencije kriminala i krivičnog pravosuđa, A/RES/65/228, prilog

⁵³ Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, *L. C. protiv Perua*, odluka CEDAW/C/50/D/22/2009, 4.11.2011.